

вредителей, не нарушая естественный баланс. поэтому мы рекомендуем использовать химические вещества, оказываю-

щие минимальное неблагоприятное воздействие на человека и окружающую среду.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бровко Г.А., Бровко С.П. Биометод получает признание //Ж.Защита и карантин растений.-М.-М.-2007.-JY211.-С.32.
2. Захарченко В.А. Повышены требования к регистрации пестицидов //Ж.Защита и карантин растений.-М.-М.-2007.-N23.-С.21.
3. Инсектицид, акарицид, биологик фаол моддалар ва фунгицидларни синаш бўйича услубий кўрсатмалар, 11-нчи нашр. —Тошкент, 2004. -104 б.
4. Коваленков В.Г., Глушко Д.А., Плотникова В.В. Курс — на биометод //Ж.Защита и карантин растений.-М.-М.-2007.-M6.-С.20-22.
5. Методические указания по применению и испытанию биопрепаратов для защиты растений сельскохозяйственных культур. —Москва, 1971. С.3-24.
6. Методические указания по испытанию биопрепаратов для защиты растений от вредителей и болезней. — М., "Колос", 1973. 112 с.
7. Методические указания по испытанию инсектицидов, акарицидов и моллюскоцидов в растениеводстве. — М., Госагропром СССР, "Сельхозхимия", ВИЗР, -1986. -279 с.
8. Метлицкий О.З. Система защиты яблони и груши //Ж.Защита и карантин растений.-М.-М.-2003-N96.-С.17-19.
9. Balachowsky A.S. Entomologie Appliquee AG Agriculture Tote 1 Coleopteres. -- Second volume 120 Boulevard Saint. — German, Paris. 1990. — 567.- 1391.
10. Debach P., Hadenk S. Manipulation of Entomophagous Species //Biological Control Insect Pest and Weeds, Editor P. Debach Chapman and Hall Ltd New Fetter Lane London E.c. - 2004; -4.-436-439.

УЎТ: 332

ПОЛИЗ ЭКИНЛАРИДА ПОЛИЗ ҚЎНҒИЗИНИНГ ЗАРАРИ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Носиров Бахтиёр Салоҳиддинович, профессор,
Аллашукуров Исматжон Раҳмат ўғли, магистр,
Рўзиқулов Давлатбек Назаралиевич, ассистент,
ТошДАУ.

Аннотация: Мақолада полиз экинларининг аҳамияти ва полизда учрайдиган зараркунандалар, тур таркиби, тарқалиши ҳамда полиз экинларининг асосий зараркунандаларидан бири бўлган полиз қўнғизининг зарари ва биоэкологияси баён этилган.

Калит сўзлар: полиз қўнғизи, полиз, зараркунанда, қовун, тарвуз, этиляхна *Eurydema chrysomelina F.*

Ўзбекистонда полиз экинларига кўплаб турли хил кемирувчи ва сўрувчи зараркунандалар зарар етказди. Улардан қарийиб 15 га яқин тури бодринг, қовун, тарвузга жиддий зарар етказди. Кемирувчи зараркунандалардан тунламлар, ғовак ҳосил қилувчи пашшалар ва илдиз кемирувчи тунламлар, қовун пашшаси, полиз қўнғизи, сўрувчилардан ўсимлик битлари, каналар, оққанот каби зараркунандалар полиз экинларида учрайди.

Республикада полиз маҳсулотлари етиштиришни янада кўпайтириш, сифатини яхшилаш ва унинг нобудгарчилигини камайтириш ҳисобига аҳолини шу маҳсулотларга бўлган талабини қондириш кўзда тутилган.

Аҳоли жон бошига етарли миқдорда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш ва истеъмол қилиш бўйича энг ривожланган давлатлар қаторига олиб чиқиш республикада олиб борилаётган аграр сиёсатнинг негизи ҳисобланади.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалик экинлари орасида полиз экинлари муҳим аҳамият касб этади. Олимларнинг фикрича жон бошига ҳар йили 25-35 кг дан полиз маҳсулотлари истеъмол қилиниши лозим.

Аҳоли жон бошига йил давомида полиз маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳозирги кунда 15-18 кг ни ташкил этмоқда.

Бу тавсия этилган оқилонга меъёрдан 10-17 кг кам демакдир.

Ўзбекистон Республикасида нафақат полиз экиладиган майдонлар ҳажмини, балки уларнинг ҳосилдорлигини муттасил ошириб бориш, иссиқхона ва очиқ майдонларда полиз экинларини етиштиришга алоҳида эътибор бериш лозим. Иссиқхоналар майдони йил сайин кенгайиб бормоқда. Шу кунда уларнинг майдони 5 минг гектардан ошиб кетди.

Ҳосилдорликни оширишнинг асосий омилларидан бири - бу серҳосил, турли касаллик, ҳашаротлар, экстримал шароитга чидамли навлар уруғларини танлаб эқиш ва экинларни юқори технология асосида парваришладир. Шу билан бирга зарарли фитофагларга қарши ўз вақтида кураш олиб бориш ҳам етиштирилаётган ҳосилни сақлаб қолиш имконини беради.

Полиз экинларида зарар келтирадиган ҳашарот турларини уларнинг озикланиш усулига қараб иккига бўлиш мумкин.

Биринчиси сўрувчи зараркунандалар. Булар ўсимлик ширасини сўриб, уни ривожланишдан ортда қолдиради ва ҳосилдорликни пасайтириб, сифатини бузади. Ўсимликларда ҳар хил юқумли касалликлар (айниқса вирусли) тарқалишига сабабчи бўлади. Айрим ҳашаротларнинг ширали чиқиндилари (ўсимлик битлари ва оққанот) ўсимликни барги ва бошқа

қисмларини ифлослантиради, оқибат сапрофит замбуруғлар ривожланади, фотосинтез жараёни издан чиқади.

Иккинчиси кемирувчи зараркунандалар. Булар тунлам, қўнғиз кабилар бўлиб полиз экинларида бу ҳашаротлар асосан ёш ниҳоллар, илдири, поя ва меваларини кемириб жиддий зарар етказади. Бундай ҳолатлар айниқса полиз қўнғизи, қовун пашшаси ва турли тунламлар таъсирида кузатилганлигини олимларимиз эътироф этишмоқда.

Ҳозирги кунда полиз экинларида зарарли фитонематодлар ўсимлик ҳосилига катта зарар етказмоқда. Уларнинг таъсирида ўсимлик қуриб қолиб, экин ҳосили 40-50 фоиз, айрим йилларда эса 60-70% гача нобуд бўлмоқда.

Полиз қўнғизи, ёки эпильяна *Eurydema chrysomelina* F. . Полиз қўнғизи Марказий Осиё жанубида бодринг, қовок ва айниқса қовун барглари ва сапчаларини еб, анча зиён келтиради. Бу ҳашаротга қарши ўз вақтида кураш олиб борилмаса, айрим йилларда бутун полиз ҳосилини йўқ қилиб юборади, ёш ўсимликлар эса нобуд бўлади. Зарарланган қовунлар, айниқса қирқма қовун узоқ вақт сақлаш учун яроқсиз бўлиб қолади, илдирилари чириб, уни иккиламчи зараркунандалардан *пашша* талайди.

Полиз қўнғизининг имагоси, полиз қўнғизининг тарвуздаги зарари.

Қўнғизи 7-8 мм катталиқда бўлиб, кенг овал шаклида; танасининг паст томони ясси, усти жуда қабарик; ранги қизил-қўнғир; қанотустикларида 6 тадан қора доғи бор.

Тухуми сариқ, тахминан 1,75 мм катталиқда, узунчоқ овал шаклида. Ўсиб етилган личинкасининг узунлиги 9 мм чамасида; ранги сарғиш, орқаси бўйлаб беш қатор йирик

тармоқли тиканлари бор, тиканнинг ҳар бир айрисиди туки бўлади, яқинда тухумдан чиққан личинканинг узунлиги 2 мм чамасида, тўрт қатор сершоҳ тикани ва бундан ташқари танасининг икки ёнида бир қатордан шохсиз тикани бор.

Ғумбаги вояга етган қўнғиздан сал кичикроқ, ранги сариқ, орқасида қора нуқталари бор. Ғумбак танасининг орқа учи билан ёпишиб барг юзасида туради ва шу жой яқинида сўнги пўст ташлашда буришган личинка пўстини сақлаб туради; ғумбагининг танаси туклидир.

Полиз қўнғизи ўзи озиқланган дала ёки унинг яқинидаги хазонлар ва бошқа ўсимлик қолдиқлари тағида вояга етган ҳолида қишлайди.

Полиз экинлари кўкариб чиқадиган даврда уйғонган қўнғизлар ёш барглари билан озиқланади. Қўнғизларнинг уйғониши узоқ давом этиб, улар далаларда секин-аста кўпайиб боради.

Урғочи қўнғиз полиз ўсимлиги баргининг пастки томонига 50 тача тухумни бир қават қилиб ғуж ҳолда қўяди. Одатда, урғочи қўнғиз умр бўйи 150 тача тухум қўяди. Қўйилган тухумлардан 3-4 кунда личинкалар чиқади.

Қўнғиз ва личинкалар барг этини еб, унинг томирларинигина қолдиради, ҳосил пишадиган даврда эса мевани еб (ўйиб) унда чуқурча қилади, баъзан шу қадар кўп ўядики, личинкалар тамомила ботиб туради. Личинка ривожланиш даврида уч марта пўст ташлайди, бир пўст ташлаганидан иккинчи пўст ташлагунича 3-4 кун ўтади. Сўнги личинка ёши чўзилиб кетади ва личинка учинчи марта пўст ташлагандан 8-10 кун кейин ғумбакка айланади.

Хулоса. Полиз экинларида кўплаб зараркунандалар тарқалиб, катта зарар келтиради бунинг олдини олиш учун зараркунандалар тур-таркибини, учраш даражасини, кўпайишини назорат қилиш шунингдек, зараркунандаларга қарши агротехник тадбирларни юқори сифатли ўтказиш, ерга яхши ишлов бериш, яхоб сувларини бериш, минерал ва маҳаллий ўғитлардан самарали фойдаланиш, бегона ўтлар ва ўсимлик қолдиқларини йўқотиш зарур тадбирлардан бири ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ш.Хўжаев, Э.А.Холмуродов. Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларини ҳимоя қилиш ва агротоксикология. Тошкент. 2014.
2. Муродов С.А., Ероменко О.В. Ҳашаротларнинг муҳим туркумларини аниқлаш. Тошкент. 1984. Б. 23..
3. Азимов Б.Ж., Ҳақимов Р.А. Ўзбекистонда сабзавотчилик, полизчилик, картошқачиликнинг аҳоли, истиқболи ва илмий изланишларнинг асосий йўналишлари. Основные направления исследований. Докл. Междн.научно-практ.конф. –Тошкент: 2003.- С.92-95.
4. Облокулов Д.Д. Такрорий экин сифатида экилган полиз экинни навларининг ўсиши, ривожланиши ва ҳосилдорлиги //Ўзбекистон аграр фани хабарномаси. Тошкент. 2006.-№4.(26).-С.11-16.

УЎК: 632.4

ҒАЛЛА МАЙДОНЛАРИДА ШИРАЛАР ФАУНАСИ ВА ЗАРАРИ

Рўзиқулов Давлатбек Назаралиевич, ассистент,
Мўминов Фаррух Омонжон ўғли, магистр,
ТошДАУ.

Аннотация: мақолада шираларнинг (*Aphididae*) бир неча турлари республикамиз ғаллазорларида кенг тарқалгани ва бу шираларнинг биоэкологияси, тур таркиби, турларининг тарқалиш ареали, уларнинг жиддий зарар келтириши даражаси келтирилган.

Калим сўзлар: ғалла, зараркунанда, шира, қишлоқ хўжалиги, дон.

Буғдой ун ва нон етиштиришдаги ягона табиий маҳсулот ҳисобланади. Инсон организми учун керакли бўлган угле-

водлар (оксиллар – 50-60%, В витамини ва 80% С витамини) буғдойда бор ҳамда 1 кг буғдой нонида 2000-2500 калория